

26/02/2016

"Tant de bo trobem maneres d'utilitzar el llenguatge per unir i no per dividir"

Juan Uriagereka, Catedràtic de Lingüística a la *University of Maryland*, va ser a la UAB impartint el curs *Projecting from the Lexicon*, convidat pel Centre de Lingüística Teòrica de la universitat. En aquesta entrevista ens parla de la diferència entre el llenguatge i les llengües, i la importància d'estudiar les característiques d'aquestes, així com de determinats aspectes que comparteixen totes elles. També ens explica què és la biolingüística, camp en el qual és expert, i algunes curiositats genètiques relacionades amb la nostra capacitat per comunicar-nos.

Autor: Sofia Uriagereka Herburger.

Juan Uriagereka és llicenciat en Filologia Anglo-Germànica per la Universitat de Deusto i doctor en lingüística per la *University of Connecticut*. Actualment és Catedràtic de Lingüística a la *University of Maryland*, on ha estat director del Programa Graduat. Col·laborador proper de Noam Chomsky, ha publicat articles en les revistes més prestigioses del camp i llibres en editorials internacionals com MIT Press, Cambridge

University Press, Oxford University Press, Blackwell o Routledge.

El 1998 va publicar el llibre *Rhyme and Reason (Pies y cabeza*, ed. Visor, 2005), pel qual va guanyar el premi al millor llibre professional en llengua de l'American Association of Publishers. Entre les seves múltiples distincions destaquen el Premi Nacional d'Investigació en Ciències Socials del Govern Basc (2001) i el Premio de Novela Corta José María de Pereda(2001), al costat del seu coautor Javier Díez, per l'obra *La Comandita*. És també membre de *Jakiunde*, Academia de las Ciencias, de las Artes y de las Letras de Eusko Ikaskuntza.

Quina diferència hi ha entre el llenguatge i la llengua?

La llengua és una manifestació externa del llenguatge, i el llenguatge és una facultat humana, que en última instància té un component biològic fort, que no sabem com estudiar si no és a través de les llengües. És interessant que una facultat mental tingui tantes manifestacions, es parla en aquest moment de l'ordre de 6.000 o 7.000 llengües, tot i que malauradament s'estan perdent a ritmes forçats. Però al marge de per què hi ha tanta varietat, el fet és que les llengües són una finestra cap a aquesta facultat, una de les més importants de l'ésser humà, gairebé la definició del que és ser humà.

Se sap com i quan va aparèixer el llenguatge?

No se sap. És un camp molt controvertit perquè, lamentablement, el llenguatge no deixa fòssils. Se sospita que l'aparició va ser en la línia homínida, ara hi ha un debat interessant sobre si els neandertals el tenien o no. Per descomptat, abans dels neandertals, que són part de l'*Homo sapiens*, és poc probable que hi hagués un llenguatge en un sentit seriós. Hi hauria sens dubte gran intel·ligència i mètodes de comunicació, com tenen molts animals, però difícilment el que entenem per llenguatge.

És una pregunta oberta encara, però si aquestes conjectures tenen raó, el llenguatge és molt recent, estem parlant com a molt de 400.000 anys, si és que va sorgir en l'antecessor comú amb els neandertals. En cas contrari, fins i tot menys temps, en els últims 100.000 o 200.000 anys. On sorgeix, com sorgeix, són qüestions fascinants, però molt difícils. Jo sóc optimista, penso que són preguntes que potser puguem respondre a la propera generació.

Així doncs, en altres espècies animals no hi hauria llenguatge.

En un sentit estricte, no, però tot en biologia té components que apareixen en diferents espècies. És una sopa molt complexa els ingredients de la qual apareixen pel món natural. Per exemple, hi ha aspectes fonètics del llenguatge que molt probablement estiguin en espècies tan distants com les aus canores, que tenen controls de la siringe, controls rítmics que possiblement no siguin massa diferents dels que utilitzem a la nostra laringe. Aquestes aus tindrien un component fonètic, però no és obvi que tinguin un component semàntic. O al revés, en els simis més propers a nosaltres, els ximpanzés, els bonobos i altres, hi ha jerarquies socials, ús d'eines i de possibles elements conceptuals (noció d'agent, causa), que molt probablement no siguin diferents dels que fem servir nosaltres. El curiós en la nostra espècie és que tot això s'ajunta d'alguna manera, no sabem ben bé com, i ens permet construir tots aquest edificis culturals que ens han portat a on som, per bé i per mal. Portem molt poc temps com a espècie i tant de bo trobem maneres de continuar, d'utilitzar el llenguatge per unir i no per dividir.

Ja fa més de 50 anys, la teoria lingüística proposta per Noam Chomsky va suposar un gran canvi en la disciplina. Per què?

Tota la ciència moderna pressuposa un sistema d'escriptura que separa consonants i vocals, o el que sigui que separa el teu sistema d'escriptura, i això és un èxit dels lingüistes. La lingüística més moderna és un fenomen que comença a sorgir filosòficament al segle XVII, i ja de manera més específica al segle XX.

En aquest context, apareix Chomsky, que té dues facetes interessants. D'una banda, viu en un món en el qual s'acaba de proposar la computació de Turing, que ens permet entendre computacionalment un fenomen. Aquesta computació és una cosa de la revolució que es dona en els anys 30-40, de Von Neuman, de Gödel, de Turing, que encara vivien quan Chomsky fa la seva proposta. D'altra banda, va tenir la sort de ser un geni i de ser capaç d'utilitzar aquestes eines que li donava el seu context i aplicar-les a un fenomen fascinant com és el llenguatge. Bàsicament el que ell va venir a dir és que si apliquem un aparell computacional al llenguatge i fem una sèrie de suposicions com que és un fenomen complex i natural, i que les criatures l'adquireixen en qüestió de mesos, podem començar a articular una possible teoria de com funciona. A partir d'aquí, el camp va començar a testar-la, i quan no funcionava millorar-la, i així successivament. I va crear una lingüística que està molt viva a dia d'avui, que hi ha grans programes a tot el món.

Uns anys més tard es va encunyar el terme "biolingüística", un camp d'estudi molt interdisciplinari. Què és i quins són els seus objectius?

En els anys seixanta, un grup de gent al voltant del MIT a qui interessava la ment humana i com es manifesta el llenguatge es van començar a reunir a parlar d'aquestes coses, però a nivell de pizza i cervesa. Massimo Piatelli Palmarini, jove biòleg molecular, va organitzar una conferència molt interessant l'any 1975, on va convocar tots aquests personatges de Boston i altres de França. Les figures centrals eren Chomsky i Piaget. Aquest va ser el primer gran esdeveniment de la biolingüística, on els grans pensadors van debatre com pot funcionar el llenguatge i quines implicacions té. A partir d'aquí es va encunyar el terme, que ja utilitzaven en les reunions informals, de "biolingüística", perquè que és el component de com es representa el llenguatge en el cervell, com ha pogut evolucionar, etc. Per apropar-te a aquest problema necessites biòlegs, neuròlegs, físics, matemàtics... A partir d'aquest primer esdeveniment, va començar a donar-se això de manera més general. Per exemple, jo he vingut aquí a la UAB a treballar aquesta setmana amb el Grup de Lingüística Teòrica, i estem a la mateixa habitació un físic, un matemàtic, els lingüistes... tractant de veure quines propietats té aquest sistema que és el llenguatge.

Podem parlar d'un "gen del llenguatge"?

El llenguatge té un component genètic, però és pràcticament impossible que sigui un sol gen. De fet, hi ha molt pocs sistemes biològics que depenguin d'un sol gen. Els gens regulen altres gens, i aquestes xarxes acaben d'alguna manera gestionant aquests sistemes, en aquest cas, el llenguatge. El primer gen involucrat en el llenguatge es va descobrir fa una dotzena d'anys perquè apareixia en famílies que tenien un problema de Trastorn Específic del Llenguatge. Al principi van cridar al gen "*Speech 1*" (Parla 1), perquè era el primer, però aviat es van adonar que aquest gen era d'una família ja coneguda, la família FOX, que compleix funcions reguladores que van molt més enllà fins i tot de la cognició. Aquests gens es manifesten fins i tot en llevats, i a nivell cognitiu sembla obvi que juguen papers molt diferents en altres espècies. Se sap que en les aus canores regulen

l'adquisició del cant i també la modificació del cant en temporada, per exemple en el cas dels canaris. D'altra banda, en la seva tesi, Antonio Benítez Burraco parlava de l'ordre de 150 gens implicats en el llenguatge. Ara, Antonio i jo acabem de publicar un article junts sobre aquest tema, i no és que sigui pas menys complex set anys després de la seva tesi.

Des de fa temps s'intenten identificar uns principis universals de la facultat del llenguatge. Pot posar alguns exemples d'aquests principis comuns i d'elements variables que depenen de cada llengua?

Et donaré un exemple que té a veure amb el curs que estic donant aquí al Centre de Lingüística Teòrica. Totes les llengües humanes tenen verbs i noms. Hom es podria haver imaginat una llengua que només té noms o només verbs, però no és així i, a més, en totes les llengües els noms projecten frases nominals i els verbs projecten frases verbals. Les dues coses són sorprenents i hem d'entendre per què. Per això tenim un principi de projecció que bàsicament et ve a dir que cada frase del tipus X té un nucli del tipus X. Això és un universal.

Alhora, no has de sortir de la península per veure que si tu en castellà o en català dius alguna cosa com "l'arbre de Guernica", te'n vas al nord, d'on jo vinc, i dius "*Gernikako arbola*". Què ha passat? Ha canviat l'estructura de la frase nominal? No. Quan dius *Gernikako*, segueixes tenint "Guernica". El "ko" és el que s'anomena una posposició, mentre que en català o castellà tens una preposició. És a dir, ha canviat l'ordre del nucli, però en ambdós casos és el mateix nucli. És el que els lingüistes anomenen adposició, que pot ser pre- o post-. I en la projecció nominal, és a dir "arbre", de nou, l'article en basc va darrere, mentre que en les llengües romàniques va davant.

És universal el fet que hi hagi frases preposicionals, frases nominals, etc., i es manté el principi de la projecció. El que canvia és el paràmetre de la posició d'aquest complement. Tens aquesta tensió entre allò universal, que es manté, i allò particular, que es manifesta, en aquest cas, amb ordres diferents.

Com per exemple en llatí, on el verb sempre anava al final de la frase.

Exacte. I fixa't que en llatí tens el verb darrere, però en les llengües romàniques es reajusta aquest paràmetre. La llengua canvia, i per cert, aquest canvi de tenir el verb al darrere a tenir-lo davant és molt comú. Aquí veus la fluïdesa d'aquest tipus de coses, i et planteja misteris molt interessants. Per què dimonis va canviar del llatí a les llengües romàniques? I és un canvi bastant sistemàtic, perquè passa en totes les llengües romàniques.

Fa uns anys va publicar un llibre d'introducció a la sintaxi minimalista. Quines són les seves característiques principals?

Aquí es va titular *Pies y cabeza*, en anglès, "*Rhyme and Reason*", perquè el llenguatge té aquests dos elements: l'element fonètic, el *rhyme*, i l'element semàntic, el *reason*. Aquesta intuïció s'ha d'afegir a una altra, que és que el llenguatge és òptim. Aquesta intuïció és el que jo explorava en aquest llibre, escrit en els anys noranta, el moment en què s'estava forjant el programa minimalista. Era un intent de tenir un diàleg entre un lingüista, que en certa manera és el meu "avi intel·lectual", Chomsky, la persona entranyable que ha creat això, i una mena d'interlocutor científic que fa les preguntes difícils que cal que et facin. Tracta d'explorar en quin sentit el llenguatge és un sistema òptim i amb quines altres ciències es relaciona. Crec que avui dia fariem un llibre més divertit i probablement més

col·lectiu també, perquè avui treballem més en grups.

Per acabar, creu que la llengua és només un reflex de com percebem el món o té un paper més important en aquesta mateixa percepció?

Aquesta és una discussió molt antiga que continua oberta. En certa manera, sí i no. Entre aquests principis fonamentals dels quals he donat alguns exemples, hi ha d'altres que tenen a veure amb com es quantifica, i després d'haver vist moltes llengües, la meva sospita és que no hi ha diferències. Ara bé, també està clar que hi ha diferències. Un exemple clàssic, el nombre de colors: si en la teva cultura no hi ha més colors que fosc i clar, o ja tens el "vermell" (que vindria a ser "pintat"), o si ja comences a tenir altres suposicions, tindries el verd, o el verd-blau... Són diferents aquestes cultures? Sens dubte, en el sentit que unes tenen més que d'altres.

Jo em vaig criar en un món rural, a Galícia, i tinc paraules per coses del camp que les meves filles no saben ni de què estic parlant. O una cosa que de vegades em deia la meva àvia, "quan talles la patata per a la truita, no és que la tallis, és que la *triscas*". Què era *triscar*? Doncs que la comences a tallar i després la trenques perquè quan es faci a la paella sigui més crocant. La paraula "*triscar*" es refereix a un concepte molt concret que en el món en què jo vivia era molt important, però probablement avui en dia ningú es no preocuparà de *triscar* les patates perquè no hi ha temps. Hi ha diferències, però quan t'ho explico ho entens, i bé, mira, una paraula més que hem après. I si vas de caça un dia, la perdriu s'escapa i va corrent, això es diu "*peonar*". Però si no has anat mai de caça i no t'has de preocupar, no sorgeix, aquesta paraula. És a dir, jo crec que són les dues coses.

Si vol afegir alguna cosa més ...

L'única cosa, per tancar, dir que jo m'ho passo molt bé. Quan em sorgeixen problemes en la meua vida el que faig és pensar en aquestes coses, perquè em relaxa molt. I tinc la sort de treballar amb gent que aporta moltíssim, jo no seria capaç de fer res del que faig sense tots els equips que s'afegeixen a aquesta mena de Sudoku que nosaltres estem fent. El món ha avançat molt des que jo vaig començar a estudiar aquestes coses, en els últims trenta anys hi ha gent molt més preparada que jo. Ho veig quan els alumnes vénen a la classe, en el tipus de preguntes que fan, la seva formació i les mires que tenen, que són molt més altes. És un món fascinant, en què vivim i la meua única preocupació mentre em faig vell i ja penso en els fills i els néts, és que aquesta riquesa que estem adquirint, sapiguem administrar-la, perquè també és un món on veus coses horribles que jo no hagués pensat que es podrien veure en el segle XXI, nivells de violència indescriptibles. Som una espècie amb un potencial increïble, però realment hem de reflexionar i utilitzar aquest potencial per avançar i no per retrocedir. Tant de bo trobem aquesta resposta.

Judit Gil Farrero

Centre d'Història de la Ciència (CEHIC)
Àrea de Comunicació i Promoció de la UAB
premsa.ciencia@uab.cat

[View low-bandwidth version](#)